

Kamilla Biskupska, Michael Fleischer, Michał Grech, Magdalena Parus, Anna Przyborska-Borkowicz

System polskich metafor kulturowych

0. Problem

Metafory kulturowe, które rozumiane są tu w znaczeniu symboli kolektywnych w definicji Linka, nie były dotychczas - o ile nam wiadomo - badane w ich wymiarze systemowym. Ich wyróżnianie się oddziaływaniem, rozpowszechnieniem i praktyczną relewancją w dyskursach, w tym także w interdyskursie, nie jest sporne i daje się wykazać poprzez analizę dowolnych wypowiedzi. Celem naszego badania natomiast jest z jednej strony próba rekonstrukcji sposobu manifestowania się metafor kulturowych w interdyskursie jednej kultury, a z drugiej wykazania ich systemowego charakteru. Metafory kulturowe występują we wszystkich tekstualizacjach, nas w tym kontekście interesuje rekonstrukcja, typologizacja oraz konkretna manifestacja ich systemu wraz z relacjami dominacji poszczególnych klas typologicznych. Centralnym punktem zainteresowania jest oczywiście sam system kultury, produkujący takie a nie inne klasy metafor kulturowych, za pomocą których (między innymi) tak a nie inaczej konstruowana jest druga rzeczywistość (patrz Fleischer 2000 i 2001b). Założywszy bowiem, że system metafor kulturowych zorganizowany jest w pewien szczególny sposób, to stan tego systemu pozwala na odczytanie konstrukcji rzeczywistości kulturowej, generowanej w sposób, jaki manifestacja metafor dopuszcza lub nie dopuszcza. Tym samym opisane mamy usieciowienie i usieciowioną przyczynowość między metaforyką kulturową a stanem systemu kultury. Obydwa elementy warunkują się wzajemnie i świadczą o zasadach lub zgoła prawidłowościach ich organizacji, których próbę empirycznej rekonstrukcji podejmujemy. Próby podejmowane dotychczas rzadko tylko sytuują się w paradygmacie empirycznym (por. Link 1984) lub zgoła nie są empirycznie ugruntowane (por. Jäger 1991). Jakkolwiek ważne jest wykazywanie obecności metafor kulturowych w wypowiedziach i opis sposobu ich funkcjonowania w przypadkach jednostkowych, równie ważne - o ile nie ważniejsze - jest także uzyskanie wiedzy o manifestacji ich systemu jako współzależnej, usieciowionej i samoreferencyjnej całości, także po to, by uzyskać informacje o sile, obszarze obowiązywania, sposobie oddziaływania samych metafor kulturowych oraz tych obszarów realności, które przez nie są kulturowo konstruowane. Nim przejdziemy do prezentacji układu naszej analizy, sprecyzujemy perspektywę badawczą oraz zdefiniujemy sam obiekt.

Rozpocznijmy od wyjaśnienia pewnych rozbieżności terminologicznych. W dalszej części mowa będzie o 'metaforach kulturowych', mimo iż właściwie mamy na myśli wyróżnione przez Linka 'symbole kolektywne' (por. Link 1986 i 1986b). Dlaczego wybieramy takie kłopotliwe rozwiązanie, wyjaśnia fakt, iż zarówno Link jak i Fleischer używają pojęcia 'symbol kolektywny', jednak w wyraźnie odmiennych definicjach (wyjaśnienie powodów takiego stanu rzeczy nie jest w tym miejscu konieczne, por. na ten temat dyskusję w kultuRRevolution 38/39 - Link 1999, Fleischer 1999). Ujmując rzecz krótko: Link jako pierwszy wprowadził pojęcie 'symbolu kolektywnego' i jednoznacznie je zdefiniował; Fleischer zdefiniował pod tym samym pojęciem obiekt bardzo od definicji Linka odmienny oraz wprowadził - w ramach swojej systemowej teorii kultury - dla 'symboli kolektywnych' Linka pojęcie 'metafor kulturowych'. Zamieszanie jest teraz co prawda znaczne, ustalenia terminologiczne są jednak faktem. Dla dalszych wypowiedzi obowiązuje więc następująca konwencja: zawsze kiedy mowa jest o 'metaforach kulturowych', pod pojęciem tym rozumiane są 'symbole kolektywne' w definicji Linka w ramach jego teorii dyskursu. Na wybór drugiej z możliwych dróg, przemianowanie Fleischerowskich 'symboli kolektywnych', jest już za późno. Krótko wyjaśnić trzeba jednak źródło owego zamieszania: O ile Link wychodzi od perspektywy literaturoznawczej i w jej ramach definiuje zjawisko, aktualizując pod pojęciem 'symbolu' jego literaturoznawcze znaczenie, sytuujące je wśród takich podobnych zjawisk jak 'alegoria', 'emblem', 'metafora', 'image' lub 'archetyp', Fleischer wychodzi od perspektywy semiotycznej oraz teorii systemów, w ramach których pojęcie 'symbolu' aktualizowane jest w jego znaczeniu semiotycznym; chodzi w tym wypadku o określone kolektywnie generowane i stosowane znaki symboliczne (a także ikony i indeksy), jak zdefiniowane zostały one przez Peirce'a (1983). W ramach tych dwóch perspektyw badawczych obydwie pojęcia są koherentnie zakotwiczone, nawet jeśli odmienna ich definicja prowadzić może do nieporozumień. Teraz jednak już nie. Przejdźmy zatem do scharakteryzowania obiektu.

Podstawowym obiektem funkcjonowania metafor kulturowych jest interdyskurs, w znaczeniu, w jakim termin ten został zdefiniowany przez Linka: "Pojęcie interdyskursu zakłada najpierw pojęcie 'dyskursu': rozumiemy pod tym pojęciem *zinstytucjonalizowane, uregulowane sposoby mówienia, o ile sprzężone są one z działaniami, a więc wywierają władzę* (według Michela Foucaulta). Instytucjonalizacja implikuje z reguły

także specjalizację: i tak dyskurs medyczny, prawniczy, religijny itp. odróżniają się wyraźnie od innych dyskursów, posiadają swe własne typowe słownictwo, swą własną typową składnię, swoje własne typowe 'rytuały'. Istnieją jednak także dyskursywne elementy, które nie są ograniczone do jednego/jednego lub kilku/niewielu dyskursów specjalistycznych, które zamiast tego *pokrywają się z wieloma dyskursami*. Typowa dla tego zjawiska jest symbolika kolektywna (...): nie tylko w dyskursie sportowym, także w dyskursie prawniczym, politycznym, religijnym itp. mowa jest dzisiaj ciągle o *fairness*; *fairness* zatem byłaby typowym elementem interdyskursywnym. Można więc rozróżnić pojedyncze dyskursy według tego, jak wielki jest ich interdyskursywny udział: nauka specjalistyczna jest w takim układzie najbardziej oddalona od interdyskursu, dyskursy dziennikarskie, polityczne i literackie natomiast *zakotwiczone* są najsilniej w interdyskursie. Czysto semantyczne elementy interdyskursywne (języka naturalnego) (symbole, kalki, mity, charaktery, 'frazy' itp.) tworzą w swoim całokształcie podstawę 'systemów ideologicznych' (Marks/Engels), ponieważ totalitaryzują społeczne subzakresy czysto *imaginacyjnie* ('obrazowo') (por. na temat 'interdyskursu' także KRR, nr 1, s. 11 i 25)" (kultuRRevolution, nr 11, 1986, 71).

Metafory kulturowe tworzą zatem systemowo *istotny* aspekt funkcyjny nie tylko interdyskursu, lecz również wszystkich dyskursów, swą najważniejszą rolę odgrywają jednak w interdyskursie, organizując go w kierunku specyficznego sposobu widzenia świata oraz kanalizując przez swe zastosowanie to, co można powiedzieć lub przedstawić w specyficzny dla nich sposób. Tym samym sposób mówienia o określonych zakresach rzeczywistości kulturowej (a wypowiadamy się zawsze tylko o rzeczywistości kulturowej, a nie o realności, do której - w myśl teorii konstruktywizmu (por. Glaserfeld 1985, Maturana/Varela 1987, Jantsch 1987, Schmidt 1987, Luhmann 1990) - nie posiadamy kognitywnego dostępu) jest nie tylko ustalony językowo, lecz przede wszystkim uwarunkowany kulturowo (lecz nie - zdeterminowany). W dużym uproszczeniu można powiedzieć, że ornamentyka językowa, względnie metaforyczny charakter języka jako takiego, ustalają naszą konstruktywną rzeczywistość kulturową w jej konstruktywności, a tym samym ukierunkowują nas w naszym sposobie myślenia zgodnie z wymogami i ofertami ich zasad organizacji oraz dopuszczanymi (lub niedopuszczanymi) przez nie możliwościami.

[Terminu 'istotny' używamy - w znaczeniu zaproponowanym przez Bunge'go - wtedy i tylko wtedy, kiedy istnienie lub oddziaływanie danej właściwości lub cechy jest nieodzowne dla funkcjonowania systemu, dla jego zachowania; istotne właściwości rozumieć zatem należy jako właściwości konieczne; terminu 'ważny' natomiast używamy wtedy i tylko wtedy, kiedy chodzi o daną właściwość lub cechę, która z tych lub innych względów jest relewantna dla naukowego lub innego opisu danej jednostki. Innymi słowy: jako 'ważne' (z tej lub z innej perspektywy) coś zostaje *uznane*; 'istotne' natomiast coś *jest* dla danego systemu.]

Link wychodzi z założenia, że metaforyka kulturowa (w jego terminologii 'symbole kolektywne') stanowi ten obszar systemu kultury, w którym dominują komponenty interdyskursowe; metafory kulturowe są zatem elementami, które w różnych dyskursach są podobne oraz między dyskursami pośredniczą. Powstają one z elementów dyskursowych, które - pochodząc z różnych dyskursów - przechodzą w interdyskurs i tam realizują pozycję konsensusową (pozycję ukierunkowaną na uzyskanie, utrzymanie i stabilizowanie konsensusu w ramach tego lub innego obszaru funkcyjnego systemu kultury), »uznawaną« przez wszystkie dyskursy danej przestrzeni, tworząc w ten sposób element integratywny. Dalej (w tym samym miejscu) mowa jest o tym, iż udział dyskursów lub dyskursów specjalistycznych w interdyskursie jest niejednakowy, nierównomierny. Dla wszystkich prób odgraniczenia lub określenia tego obiektu wspólne wydaje się ujęcie o integratywnym charakterze interdyskursu, który - w takim ujęciu - stanowi wspólne pole ponad lub pomiędzy poszczególnymi dyskursami, łącząc je w ten lub inny sposób. Różne natomiast są tylko ekstrapolacje tych podobieństw na pojęcia 'ideologia', 'działanie', (społeczne) 'interesy', 'pozycja władzy' i tym podobne.

Nim przytoczymy definicję metafor kulturowych w ramach teorii dyskursu Linka, powołamy się na ich opisową charakterystykę. "Takie sprzężenie dwóch lub więcej symboli kolektywnych nazywamy katachrezami (załamaniem obrazów). (...) Musimy zatem zapytać, chcąc znaleźć strukturę sisykolu (sisykol = synchroniczny system symboli kolektywnych), gdzie i na ile istnieją funkcjonalne ekwiwalencje (wymienności), a gdzie i na ile istnieją dyferencje, przeciwieństwa (opozycje). (...) Symbol kolektywny sprowadza więc rozmaite ideologiczne punkty widzenia i rozmaite obszary praktyki podziału pracy imaginacyjnie do wspólnego mianownika, »integruje« je. Sieć katachrez produkuje więc sieci ideologiczne. (...) Sisykol zatem to kit społeczeństwa, sugeruje on imaginacyjną społeczną i subiektywną totalitarną fantazję. Podczas kiedy w realnym społeczeństwie i w przypadku naszego realnego podmiotu posiadamy tylko bardzo ograniczony ogład, dzięki symbolicznej kracie tworzenia sensów czujemy się w naszej kulturze zawsze jak w domu. (...) Jak więc sisykol i kultura są ze sobą powiązane? Sisykol jest w takim stopniu elementem nośnym kultury, w jakim jest elementem nośnym interdyskursu" (Link 1982, 9-11).

Dla swojej definicji 'symbolu kolektywnego' Link postuluje kilka ukierunkowujących założeń podstawowych oraz sześć ograniczeń definicyjnych. Założenia podstawowe uwzględniają następujące okoliczności oraz ustalają następujące konwencje: symbole kolektywne nie są obiektami o charakterze spontaniczno-kreatywnym lecz kulturowo-stereotypowym, nie występują w sposób izolowany, jako pojedyncze przypadki,

lecz tworzą szeregi diachroniczne oraz powodują powstawanie związków synchronicznych, są zatem obiektami kolektywnie zakotwiczonymi, aktualizowanymi w trakcie ich stosowania w formie gotowej, wykazującymi w znacznym stopniu charakter bezrefleksyjnie stosowanych kalek. Stanowią zatem - według Linka - swego rodzaju stereotypy kulturowe oraz podlegają kolektywnej tradycjonalizacji i kolektywnym zasadom użycia; jako całość wykazują charakter synchronicznego systemu. Ponadto realizują semantyczne relacje odwzorowań i dają się tekstualizować w formie narracji symbolicznych. Obowiązuje przy tym założenie, że każda kultura posiada synchroniczny system metafor kulturowych.

Tak rozumiane symbole kolektywne składają się - według Linka - z jednej strony z elementu oznaczającego, z *signifikanta*, rozumianego jako materialny nośnik znaczenia, oraz z drugiej z elementu oznaczanego, z *signifikatu*, realizującego socjalny sens tego znaku, jego znaczenie. *Symbol* rozumiany jest zatem jako "efekt obcości, w przypadku którego kompleksowy signifikat danej *pictury* odwzorowywany jest na inny kompleksowy signifikat, który nazywamy *subscriptio*" (Link 1985, 193). Z tego wyprowadzić można dwa dalsze obiekty, po pierwsze *symbolizant* (nazywany również *pictura*, strukturą ikonyczną lub obrazem), pod którym to pojęciem rozumiana jest "koherentna grupa znaków, których signifikat może być przedstawiony (między innymi) przez złożony wizualny signifikant" (Link 1985, 193), po drugie zaś *symbolizat*, czyli *subscriptio*, jako ten element, który wyraża to, co przez *picturę* nie jest językowo oddawane. *Descriptio* natomiast obejmuje sens obrazu.

W kolejnym kroku Link zawęża tak rozumiane pojęcie symbolu, przy czym relewantne staje się sześć właściwości.

- a) *Semantyczna sekundarność*, stanowiąca pośrednią funkcję znaczeniową, przez którą dany sygnifikat staje się ze swej strony sygnifikantem drugiego signifikatu.
- b) *Ikoniczność*, określająca właściwość ikonicznej, wizualnej przedstawialności lub reprezentowalności symboli kolektywnych i gwarantująca (przynajmniej potencjalnie) przekroczenie językowego systemu znaków w kierunku ikonycznego systemu znaków. Przy czym, jak sądzimy, Link nie ma tu na myśli 'ikoniczności' rozumianej semiotycznie, lecz coś, co można by określić jako obrazową przedstawialność, wyobrażalność takiego (nadal symbolicznego) znaku względnie zasadniczo możliwe »tłumaczenie« znaku językowego na ekwiwalentny znak ikoniczny.
- c) *Umotywowanie* wtórnej relacji signifikant↔signifikat. Link wychodzi przy tym z założenia, że zarówno obrazy (*picturae*), jak również ich znaczenia posiadają wspólne składniki lub aspekty semantyczne.
- d) *Wieloznaczność* [Ambiguität] symboli kolektywnych to ich kolejna istotna właściwość, polegająca na tym, że wykazują one liczne i/lub nie-jednoznaczne sygnifikaty.
- e) W przypadku symboli kolektywnych ma miejsce "*syntagmatyczna ekspansja* symbolizanta do wielkości jednej (przynajmniej rudymentalnej) izotopii" (Drews/Gerhard/Link 1985, 260). W ten sposób mogą powstawać syntagmatycznie ekspandujące obrazy. Pod pojęciem 'izotopii' rozumiana jest przez Linka - w oparciu o Greimasa (1971) - homogenna struktura semantyczna, ugruntowująca koherencję danego tekstu, co w efekcie sprawia, że pojęcia polisemiczne są (mogą być) monosemizowane, ujednoznaczane przez izotopię.
- f) Symbole kolektywne wykazują ponadto "*relacje izomorficzności* między symbolizantem a symbolizatem, przy czym za szczególnie typowy przypadek relacji izomorficzności uchodzić może relacja analogii" (Drews/Gerhard/Link 1985, 262).

[Ponieważ w tematyzowanym przez nas kontekście mowa często o podobieństwach, analogiach itp., przypomnienia wymagają pojęcia 'izotopii', 'izomorfii' i 'homologii'. *Izotopia* to forma relacji znaczeniowych między jednostkami leksykalnymi tekstu, bazujących na semantycznej ekwiwalencji tych jednostek, w tym sensie, że ekwiwalentne znaczenie pojawia się w odmiennych leksykalizacjach, potencjalnie polisemiczne leksemy ulegają monosemizacji. Na poziomie tekstu powstają łańcuchy izotopii, z nich z kolei tworzyć mogą się sieci izotopii. Izotopia jest istotnym czynnikiem generującym koherencję, homogenność i temat tekstu. Czym innym natomiast jest pojęcie *izotropii*, dotyczące przestrzeni jako wymiaru realności i opisującego fakt, że punktu widzenia geometrii wszystkie kierunki w przestrzeni są równoważnościowe (= izotropowe), w tworzonej przez nas w procesie poznania przestrzeni kognitywnej kierunki otrzymują specyficzne wartościujące semantyzacje, zorientowane najczęściej na usytuowanie nasze organizmu w przestrzeni, przestrzeń kognitywna jest zatem nie-izotropowa. Odmiennie zjawisko natomiast charakteryzowane jest przez pojęcie *izomorfii*. Obserwacja pokazuje, że systemy cechują się podobieństwami, część tych podobieństw - jak formułuje to Bertalanffy (1968, 85) - to tak zwane 'proste analogie' 'powierzchnowe podobieństwa obiektów lub zjawisk, nie odpowiadających sobie ani w odniesieniu do swych czynników przyczynowych ani relewantnych dla nich praw'; dane obiekty lub fenomeny są wprawdzie podobne, nie istnieją jednak prawo, do którego dałoby się te podobieństwa sprowadzić; analogie są jednak czymś więcej niż podobieństwami, wynikają one z leżących u ich podstaw ogólnych mechanizmów konstrukcyjnych, a istnieją między powiązanimi funkcjonalnie właściwościami struktur zróżnicowanych organizmów. Czym innym natomiast są *homologie*, czyli 'izomorfie strukturalne', w przypadku których charakterystyczne dla nich "faktory oddziaływań są różne, ale odpowiadające im prawa są formalnie identyczne" (Baumhauer 1982, 63). Analogie istnieją więc między powiązanymi funkcją właściwościami struktur, u podstaw których leżą ogólne zasady konstrukcyjne, homologie natomiast bazują na wspólnej genetycznej podstawie. W teorii nauki pojawia się ponadto inna jeszcze, szersza i formalna, definicja *izomorfii*: "dwa dowolnie ustrukturyzowane zbiory N i M nazywamy izomorficznymi (dosłownie - równopostaciowymi),

jeśli wykazują po pierwsze tyle samo elementów oraz po drugie ich struktury są podobne i odpowiadają sobie" (Braun/Rademacher 1978, 299). W przypadku struktury chodzić może zarówno o związek (powiązanie) elementów jak i o relację.]

☞ Z ustaleń tych wynika następująca definicja Linka: "Symbolem nazywane będzie połączenie [Vereinigung] synifikatu danej pictury (P) z takimże co najmniej jednej subscriptio (S). Zarówno S jak i P są przy tym uporządkowanymi zbiorami (łańcuchami) n- względnie m-kompleksowych jednostek semantycznych (którym odpowiadają ikoniczne kompleksy składowe) pi względnie sj. Połączenie synifikatów z P i S przedstawialne jest jako odwzorowanie P i S:

$$A = \{(p_1, s_1), (p_2, s_2), \dots (p_n, s_n)\}.$$

Jako symbol kolektywny określamy więc symbol z kolektywnym producentem względnie odbiorcą (łącznie: z kolektywnym nosicielem). Możliwość kolektywnej produkcji symboli wynika ze struktury izomorficznej: Jeśli dana jest rama symbolu (np. 'kolej żelazna' jako symbol 'postępu'), to możliwe staje się wtedy, przez dodanie nowych elementów pi/sj, »dalsze poetyzowanie«. Z uwagi na symbole kolektywne należy zatem rozróżniać między *empirycznymi okkurencjami* (wybierającymi i realizującymi zróżnicowane elementy pi/sj) a ich *schematami bazowymi*, które obejmują dany symbol w sposób pełny i mogą zostać *skonstruowane* wyłącznie teoretycznie" (Drews/Gerhard/Link 1985, 266). Pod pojęciem 'okkurencji' rozumiane jest wystąpienie jednostki językowej w danym korpusie, tekście, akcie mowy. "Za pomocą systemu symboli kolektywnych organizowane i stale reorganizowane są więc też łańcuchy ekwiwalencji w obrębie abstrakcyjnych konceptów (ideologemów) danej kultury. (...) Najważniejszą socjo-kulturową funkcją symboliki kolektywnej wydaje się być *integracja dyskursu*, a tym samym także *integracja praktyk*. (...) Podczas kiedy podział pracy i specjalizacja wiedzy wymagają rosnącej dyferencjacji dyskursów, to - odwrotnie - społeczna i »ludzka« tendencja do jedności i totalności wymaga przynajmniej częściowej reintegracji dyskursów w kulturowym *interdyskursie*. To właśnie owa gra interferencji dyskursów danej kultury generuje (produkuje) jej system symboli kolektywnych" (Drews, Gerhard, Link 1985, 266, 270). Symbole utrzymywane są zatem przez system kultury.

Po zdefiniowaniu obiektu Link wprowadza dodatkowo kilka warunków pobocznych: a) symbole kolektywne występują bardzo często w formie *katachrez*, polegających na tym, iż pojawiają się różne możliwości kombinacji pictur, a precyzyjniej - kombinacje te stają się wówczas dopiero możliwe. b) Symbole kolektywne bazują na określonych systemach nośnych, jako które Link rozumie topiki semantyczne, wyróżniając przy tym *topiki sytuacyjne*, sprowadzające się do topik przestrzennych, pionowych, *topiki procesowe*, dotyczące topik czasowych, cyklicznych, oraz *topiki strukturalne*, czyli topiki mechaniczne lub organiczne. c) Topiki bazowe wykazują przy tym funkcje elementarno-ideologiczne; organizowany (tematyzowany) przez nie własny system konstruowany jest najczęściej pozytywnie, a system obcy - negatywnie, jako chaos. d) Obserwacja wykazuje ponadto, że istnieją symboliczne ekwiwalencje między subscriptiones. e) Symbole kolektywne odnoszą się nie tylko do dyskursów, lecz przede wszystkim do interdyskursu danej kultury. f) Ważna jest w tym kontekście zarówno elementarna jak i zinstytucjonalizowana wiedza w ramach danego systemu kultury. I tak prasa na przykład jest dla Linka jednym z integratywnych dyskursów codzienności; w odniesieniu do literatury nośnik socjalny ograniczony jest do nielicznych jednostek, w przypadku prasy natomiast istnieje szeroki nośnik socjalny, obejmujący duże części społeczeństwa; powiedzieć zatem można, że nośnik socjalny symbolu kolektywnego jest 'ilościowo znaczny'. g) Jako ostatni punkt warunków pobocznych dochodzi właściwość, że w danym tekście, w danej wypowiedzi nie musi być denotowana cała pictura, wystarczające są nieliczne elementy lub nawet jeden element, aby wyprodukować symbole kolektywne.

Zreferowane wyżej kryteria zostały przez nas przejęte i zastosowane w przeprowadzonym badaniu. Chcemy jednak zwrócić uwagę na dokonane przez nas ograniczenia i modyfikacje. Z jednej strony traktujemy topiki sytuacyjne oraz procesowe jako oddzielną i specyficzną kategorię, nie zaliczając ich bezpośrednio do metafor kulturowych, uznając je, ponieważ bazują na fundamentalnym mechanizmie kulturowej przestrzeni i kulturowego czasu (jak zdefiniowano to w Fleischer 2001, por. także Fleischer 2001a), zgodnie z ustaleniami Linka jako swego rodzaju system nośny, stanowiąc tym samym elementy obrazu świata, a nie interdyskursu lub jednego z jego dyskursów. Topiki te, w odróżnieniu do topik strukturalnych, będą więc traktowane jako kategoria specyficzna. Z drugiej strony zdecydowaliśmy się przy diagnozowaniu metafor kulturowych na pewną, nie trudną do zauważenia »wspaniałomyślność«, stosując luźniejsze kryteria, niż te, których wymaga definicja. Centralną rolę odgrywa dla nas szeroko zakrojona eksploatacja materiału analitycznego. Chcąc zatem w tym pierwszym badaniu zebrać możliwie dużo obiektów, uwzględniamy również przypadki graniczne, by nie stracić z pola widzenia tych przypadków, które, jak uważamy, wskazują na pewne problematyczne punkty zagadnienia. W wyniku zastosowania tej metody okazało się na przykład, że o obrazowym charakterze pictur nie zawsze można decydować jednoznacznie tylko i wyłącznie na podstawie kryteriów czysto formalnych. W bardzo licznych sformułowaniach występują bowiem w funkcji pictur słowa

lub zwroty, które, mimo iż - ściśle rzecz biorąc - nie da się ich jednoznacznie sprowadzić do elementów wizualnych, zawierają jednak co najmniej komponenty wizualne lub wizualizowalne i mogą tym samym przejąć lub spełniać postulowane funkcje metafor kulturowych. Jak np. w przypadku słowa 'toczyć się', za którym, by tak rzec, nie stoi jakiś konkretny obraz, jest ono jednak, tym bardziej jako czasownik czynny, wizualizowalne i - jak się wydaje - kognitywnie jest też wizualizowane (co wymaga oczywiście empirycznego potwierdzenia). Dla naszego badania obowiązuje zatem nieco luźniejsza wykładnia kryteriów definicji, tym bardziej, że nie przysparza trudności usunięcie spośród prezentowanych niżej metafor przypadków spornych.

1. Układ badania

Jako bazę materiałową analizy wybraliśmy cztery ukazujące się aktualnie polskie czasopisma, zakładając występowanie w nich relewantnej dla nas kategorii. Metafory kulturowe występują oczywiście we wszystkich tekstualizacjach, czasopisma jednak są miejscem, w którym występują one stosunkowo często w różnych funkcjonalizacjach. Nie wynika to jedynie z krótkości i charakterystyki samych tekstów, lecz w pierwszym rzędzie z metakonstruktywnego charakteru samego medium. W mediach drukowanych i wizualnych tworzone są bowiem aktualne konstrukty wydarzeń, przy pomocy których także realizujemy (konstruktywne) komunikacje w ramach systemu kultury. Z uwagi na kryterium porównywalności wybraliśmy ten sam rocznik (1999) jak i czasopisma reprezentujące współczesny interdyskurs polskiej kultury oraz dwa typy tego medium. Z jednej strony *Politykę* i *Wprost*, reprezentujące typ 'magazynu polityczno-społecznego', klasyfikowalne z politycznego punktu widzenia jako (odpowiednio) 'centrowo-lewicowe' i 'centrowo-prawicowe', z drugiej strony 'prawicowo-katolicki' *Tygodnik Powszechny* oraz (z uwagi na wyważenie) 'lewicowo-skandalizujące' *NiE*. Z przekazanych nam przez redakcje wszystkich numerów rocznika 1999 (za co w tym miejscu serdecznie dziękujemy) wybraliśmy losowo 68 numerów i szukaliśmy w nich metafor kulturowych.

[Przebadaliśmy następujące numery: *Polityka* - 25 numerów, nr: 1, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 14, 16, 20, 28, 29, 30, 32, 34, 36, 39, 40, 41, 43, 44, 46, 48, 49; *NiE* - 26 numerów, nr: 1, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 14, 16, 19, 20, 28, 29, 30, 32, 34, 37, 40, 41, 43, 46, 48, 49, 50, 51; *Tygodnik Powszechny* - 14 numerów, nr: 1, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 14, 16, 20, 28, 46, 48, 49; *Wprost* - 3 numery, nr: 16, 41, 45.]

Zakodowane przez nas obiekty (= wystąpienia) zostały wprowadzone do bazy danych w charakterze egzemplifikacji, a następnie ujednoczone pod względem zastosowanych przy kodowaniu kryteriów, co - w przypadku pracy grupowej - jest niezbędne, gdyż, jak uczy doświadczenie, jednolitość kryteriów kodowania nie zawsze jest przez grupę osób precyzyjnie dotrzymywana. Po tej wstępnej fazie pracy dysponowaliśmy łącznie 5012 metaforami kulturowymi. Kodowania dokonano według 'zasady dummy', to znaczy kodowane było tylko pierwsze wystąpienie danej metafory kulturowej w jednym tekście; kolejne, powtarzające się w tym tekście wystąpienia były pomijane. Chodziło przy tym oczywiście o neutralizację - np. uwarunkowanych stylistycznie - (osobistych) preferencji konkretnych autorów, o uniknięcie 'obciążania' materiału indywidualnymi cechami stylistyki danego autora oraz ich wpływu na rejestrację częstotliwości występowania poszczególnych form. Spośród wszystkich 5012 zakodowanych obiektów wykluczono następnie metafory występujące tylko jeden raz, gdyż również je widzieć należy jako charakterystyczne dla stylu danego autora (skoro tylko przez niego zostały zastosowane), a nie można ich traktować jako charakterystycznych dla systemu kultury. Po wyeliminowaniu wszystkich form spornych oraz występujących jednokrotnie, uzyskaliśmy repertuar 4766 metafor kulturowych (4,9% występuje więc tylko jednorazowo), dla których (w bazie danych) zarejestrowano ich pictury oraz subscriptiae. Następnie dokonano ich typologizacji w tematycznie koherentne kategorie (nazwa kategorii pochodzi od nas). W sposób uwarunkowany manifestacją materiału wyróżniliśmy trójczłonową typologię składającą się a) z generalnej klasy (np. cywilizacja), b) zależnej (zawierającej się w niej) *subklasy* (np. architektura) oraz c) specyficznej *kategorii* (np. detal architektoniczny, budowa itp.), przy czym akceptujemy pokrywanie (przecinanie) się niektórych określeń, gdyż chodzi tutaj jedynie o generalną dyferencjację materiału. Dla tak wyróżnionych klas wyliczono następnie ich (procentową) reprezentację (moc). W następnym kroku zestawiono dla każdej kategorii konkretne zastosowane w czasopismach picturaes. Te same kroki analizy przeprowadzono następnie dla subscriptiones. W ten sposób pokazać można zarówno manifestację systemu picturaes oraz częstotliwość ich wystąpienia, jak i ich korelację z pokrywanymi przez nie (odwzorowywanymi) obszarami referencji, czyli z korelującymi z nimi elementami rzeczywistości.

2. Wyniki

Prezentację wyników rozpoczniemy od przedstawienia stopnia nasycenia materiału metaforami kulturowymi. W odniesieniu do poszczególnych czasopism uzyskujemy stopień nasycenia: dla *Polityki* (2396 wystąpień) średnio 95,8, dla *NiE* (1345 wystąpień) średnio 51,7, dla *Tygodnika Powszechnego* (1098 wystąpień) średnio 78,4, dla *Wprost* (173 wystąpień) średnio 57,7 egzemplifikacji na numer. Łącznie stwierdzono

wystąpienie 5012 (w tym 4766 powtarzających się) metafor i zbadano 68 numerów czasopism, co daje stopień nasycenia całego materiału w wysokości 73,7 metafory na numer. Uwzględniając ilość liczbę stron badanych periodyków, jako że analizowane czasopisma wyraźnie się od siebie w tej mierze różnią (średnio: *Polityka* 66, *Wprost* 78, *NIE* 8, *Tygodnik Powszechny* 16 stron), oraz odliczywszy całostronicowe ogłoszenia reklamowe, ograniczając się tylko do (ilustrowanych) stron tekstowych, otrzymujemy następujące stopnie nasycenia: *Polityka* 1,5, *NIE* - 6,5, *Tygodnik Powszechny* - 4,9 oraz *Wprost* - 0,7 metafory na stronę.

Stwierdzić zatem możemy, że poszczególne obiekty w takiej samej formie powtarzają się stosunkowo rzadko. W przypadku metafor kulturowych nie powtórzenie danej formy jest istotne, lecz aktualizacja systemu metafor, który jednak nie jest dany w raz ustalonej i trwałej formie, lecz istnieje w tekstach jako organizująca je właściwość funkcjonalna. Większość metafor kulturowych nie wykazuje więc silnie zleksykalizowanej lub skonwencjonalizowanej formy, niektóre zwroty stosowane są w tej funkcji wprawdzie częściej, trudno jednak we wszystkich przypadkach mówić o formach skonwencjonalizowanych. Na podstawie zebranych przez nas danych możemy postawić hipotezę, że w przypadku metafor kulturowych mamy do czynienia nie tyle z konkretnymi obiektami, co z *właściwością* wypowiedzi jako takich. Tym samym to nie metafory same w sobie są ważne, lecz funkcja, jaką one w tekstach spełniają, oraz ich aktualizacja jako system. Wydaje się w tym przypadku chodzić przede wszystkim o kanalizowanie kulturowo uwarunkowanych sposobów wypowiedzania się na określone tematy, o kanalizowanie konstrukcji rzeczywistości w zgodzie z ukierunkowującymi elementami obrazu świata danego systemu kultury, który reguluje (z mocą przepisu) taki a nie inny sposób konstruowania rzeczywistości między innymi przy pomocy metafor kulturowych. Gdyby funkcja ta była przyporządkowana do konkretnych i nielicznych skonwencjonalizowanych form, osłabiałoby to stabilność systemu, zwiększałoby jego podatność na zakłócenia. Przez szeroko zmanifestowany system metafor natomiast proces konstrukcyjny zyskuje na stabilności, ponieważ wspierany jest przez wiele, systemowo usieciowionych, elementów, przez co może skuteczniej wywierać wpływ na szersze sfery rzeczywistości kulturowej. Jakie sfery to są, pokaże analiza subscriptiones, w której zrekonstruujemy obszary rzeczywistości, do których metafory się odnoszą. Interesuje nas zatem stwierdzenie, które słowa występują jako subscriptiones których picturaes oraz jakich obszarów rzeczywistości one dotyczą, z jakimi konstruktami wydarzeń się łączą. W tym celu traktujemy dalej wszystkie wystąpienia łącznie jako jeden kompleks danych.

2.1. Picturaes

Analiza zebranego materiału pozwala stwierdzić występowanie trzech klas metafor, które scharakteryzować można hasłami - *natura*, *cywilizacja* oraz *kultura*, obejmujących - odpowiednio - 32,7%, 34,6% oraz 15,2% wystąpień. Potraktowane oddzielnie topiki przestrzenne wykazują 17,5% wystąpień. Jednoznacznie najmniejszą klasę stanowi *kultura*, pojawia się tu stosunkowo niewiele metafor, dzielących się na kilka subklas (sztuka, nauka, sport, religia i rodzina). W obrębie poszczególnych subklas dominują kategorie moda, teatr, obraz (w ramach sztuki), matematyka i fizyka (w ramach nauki), dyscyplina sportowa (w ramach sportu) oraz aktualna religia (w ramach religii); subklasa 'rodzina' zawiera tylko 2,5% metafor klasy *kultura*. Zdecydowanie większe znaczenie dla systemu kultury przypisać należy klasom *natura* i *cywilizacja*. Większość metafor kulturowych pochodzi z tych zakresów i jest tworzona z ich elementów semantycznych. W klasie *natura* wyróżnić można dwie subklasy, z jednej strony metafory, pochodzące z obszaru semantycznego 'elementy natury', w tym rośliny (41,0%), woda (27,0%) oraz niebo (12,1%), pozostałe kategorie zmanifestowane są co prawda słabo, występują jednak licznie; z drugiej strony metafory, dotyczące ludzkiego 'ciała', tu dominują jednoznacznie kategorie części ciała oraz czynności ciała. W klasie *cywilizacja* występują w sposób dominujący dwie subklasy, z jednej strony 'wojsko', z drugiej 'technika', przy czym w przypadku pierwszej subklasy zdecydowanie dominującą pozycję zajmuje kategoria wojsko (91,0% wystąpień tej subklasy). W subklasie 'technika' metafory dzielą się na dwie dominujące kategorie: czynność/cecha oraz przedmiot. Kategoria samochód tworzona jest przez 4,1% wystąpień, jest to zatem dla polskiej kultury peryferyjny obszar tematyczny. Elementy subklas 'architektura', 'medycyna', 'wieś' oraz 'ekonomia' występują stosunkowo rzadko. Polska metaforyka kulturowa generowana jest zatem głównie przez obszary semantyczne 'wojsko', 'rośliny' oraz 'ciało'.

W zakresie topik czasu i przestrzeni stwierdzić można jednoznaczną dominację topiki przestrzeni, przy czym wystąpienia zaszeregować można do czterech dominujących kategorii: dół, poziom, góra oraz granica. Zmanifestowane są więc głównie ukierunkowania góra-dół oraz ograniczenia płaskiej powierzchni. Topika procesowa (odnosząca się do czasu) nie posiada natomiast znaczenia w systemie metaforyki kulturowej, tylko 0,6% wystąpień dotyczy czasu. Konkretnie manifestacje wszystkich klas oraz ich (procentową) moc pokazuje tabela (1).

Tabela 1, Typologia picturaes (%)

Klasa	Subklasa	Kategoria					
Natura	32,7	Natura	64,3	rośliny	41,0	ogień	2,4
				woda	27,0	katastrofa	1,6
				niebo	12,1	środowisko	1,4
				zwierzęta	7,0	<i>zimno</i>	1,1
				ziemia	5,7	<i>natura</i>	0,8
		Ciało	35,7	element ciała	44,4	forma c.	2,5
		czynność ciała	34,8	zmysł	0,7		
		cecha ciała	17,6				
Cywilizacja	34,6	Wojsko	39,1	wojsko/polowanie	91,0	żegluga	9,0
		Technika	34,4	czynność/cecha	38,8	przyrząd	12,9
				przedmiot	24,7	samochód	3,4
				element/cecha	18,5	elektryczność	1,8
		Architektura	11,7	budowa	39,0	detal	20,0
				element	32,3	meble	8,7
		Medycyna	6,5	technika med.	46,7	<i>zdrowie</i>	13,1
				choroba	40,2		
Wieś	4,8	pole	48,1	przedmiot	11,4		
		hodowla/uprawa	40,5				
Ekonomia	3,5	rynek	58,6	bank	41,4		
Kultura	15,2	Sztuka	41,4	kolor/moda	42,8	muzyka	3,7
				teatr	29,1	zabawa	2,3
				obraz	20,7	<i>galeria</i>	1,3
		Nauka	24,4	matematyka	44,6	biologia	2,3
				fizyka	22,0	<i>astronomia</i>	2,3
				literatura/historia	16,4	badania	2,3
				filozofia	10,2		
		Sport	18,4	dyscyplina sport.	59,4	przyrząd	3,0
				termin techniczny	15,0	cecha	2,3
		Religia	13,3	aktualna religia	75,0	mitologia	25,0
		Rodzina	2,5				
Topika przestrzenna i czasowa	17,5	przestrzeń	99,4	dół	23,8	świat	4,0
				poziom	23,1	środek	1,8
				góra	19,8	strona	1,7
				granica	17,0	pustka	1,3
				ruch	6,4	kształt	1,0
				czas	0,6		

Jeśli uwzględnimy jedynie poszczególne kategorie i zrezygnujemy z podziału na klasy i subklasy, a zatem zbliżymy się do konkretnie występujących form, stwierdzić można następujące relacje. Na pierwszym miejscu sytuują się metafory kulturowe, których picturaes tworzone są za pomocą elementów odnoszących się do wojska/polowania, dalej do roślin, wody i elementów ciała. Znacznie ciekawszy jest w tym kontekście duży rozrzut kategorii, okazuje się bowiem, że metaforyka, przynajmniej polskiej kultury, nie jest tworzona przez jedną lub przez nieliczne - ukierunkowujące kulturę - kategorie, lecz że mamy do czynienia ze stosunkowo wyważonym układem i szeroko zdyferencjonowanym repertuarem metafor. Dopiero ich typologizacja ukazuje niektóre dominujące manifestacje. Generalnie zaobserwować można tylko stosunkowo częste pojawianie się picturaes z zakresu wojskowości. Udziały poszczególnych kategorii pokazuje tabela (2).

Tabela 2, Manifestacja kategorii

Kategorie	%	Kategorie	%	Kategorie	%	Kategorie	%
wojsko/polowanie	12,3	dyscyplina sport.	1,7	rynek	0,7	strona	0,3
rośliny	8,6	matematyka	1,7	świat	0,7	forma ciała	0,3
woda	5,7	budowa	1,6	hodowla/uprawa	0,7	muzyka	0,2
element ciała	5,2	urządzenie	1,5	cecha	0,6	zimno	0,2
czynność/cecha	4,6	religia	1,5	literatura/historia	0,6	pustka	0,2
dół	4,1	zwierzęta	1,5	ogień	0,5	elektryczność	0,2
czynność ciała	4,1	element	1,3	bank	0,5	przedmiot	0,2
poziom	4,0	obraz	1,3	mitologia	0,5	natura	0,2
góra	3,4	żegluga	1,2	termin techniczny	0,4	kształt	0,2
granica	3,0	ziemia	1,2	samochód	0,4	zabawa	0,1
przedmiot	2,9	ruch	1,1	filozofia	0,4	galeria	0,1
kolor/moda	2,7	technika med.	1,0	mebel	0,4	badania	0,1
niebo	2,5	choroba	0,9	katastrofa	0,3	biologia	0,1
element/cecha	2,2	detal	0,8	środek	0,3	przyrząd	0,1
cecha ciała	2,1	fizyka	0,8	środowisko	0,3	zmysł	0,1
teatr	1,8	pole	0,8	zdrowie	0,3	astronomia	0,1

W powyższej tabeli uwzględnione zostały także topiki przestrzenne i zrelatywizowane w odniesieniu do sumy wystąpień. Jeśli przeprowadzimy relatywizację jedynie w odniesieniu do łącznej liczby elementów przestrzeni, spośród których w korpusie egzemplifikacji występuje 827, otrzymujemy następujący obraz: dół (23,8%), poziom (23,1%), góra (19,8%), granica (17,0%), ruch (6,4%), świat (4,0%), środek (1,8%), strona (1,7%), pustka (1,3%), kształt (1,0%).

Przejdźmy teraz do prezentacji poszczególnych picturaes. Ponieważ nie wszystkie zainteresują czytelników, ograniczamy się jedynie do występujących co najmniej dziesięciokrotnie. Kolejne zestawienie podaje (w porządku klas i subklas) najczęściej pojawiające się elementy obrazowe.

Natura: ciało - iść 48, rodić 36, życie 36, budzić 29, czoło 24, głowa 24, serce 23, organ 19, oblicze 18, ręka 18, oko 17, stopa 12, krok 11, ślepy 11, krew 10, siła 10; **Rośliny** - rosnać 200, korzenie 31, owoce 30, rozwój 28, rozwijać się 26, natura/przyroda 22, kwitnąć 14, żywy 12; **Woda** - źródła 82, fala 38, płynąć 28, czerpać 11, wpływ 11, napływ 10; **zwierzęta** - skrzydła 9; **Niebo/Powietrze** - gwiazda 20, atmosfera 15, światło 14

Cywilizacja: Technika - łamać 39, ostry 27, klucz 25, szczebel 16, twardy 15, łamanie 14, aparat 14, mechanizm 13, zawiesić 13, wiązać 12, koło 11; **Wojsko/polowanie** - broń 208, walka 54, wojna 19, szereg 17, bronić 16, wybuch 15, zwycięstwo 13, kampania 12, padać 12, obóz 11, atak 10; żegluga: wpływać 14; **Element/cecha** - droga 31, czysty/czystość 24/9; **Medycyna** - operacja 22, chory 11, zapaść 10; **Architektura** - budować 39, rynek 18, fundament 17, próg 19, budowa 9; **Wież** - pole 27, sieć 20

Kultura: Nauka - rozwiązanie 26, punkt 15, ciężki 15, struktura 12, skala 10; **Sztuka** - rola 31, obraz 20, czarny 18, scena 16, szary 14, jasny 13, rama 13, wizerunek 12, złoty 11, dramat 11, biały 10, kulisy 10; **Religia/Mitologia** - gigant 12; **Sport** - gra 36, bieg 14, tempo 12

Topika przestrzeni: Dół - spadać 45, głęboko 44, niski 34, upadać 31; **Góra** - wysoko 59, szczyt 28, podnieść 18, góra 16; **Poziom** - szeroko 48, poziom 33, krąg 19, sfera 19, podwalina 15, długi 15, obszar 13, wymiar 11; **Świat** - świat 19; **Granica** - granica 26, wprowadzić 16, zaplecze 16, wejść 12, linia 11, margines 10, strefa 10, środek 10; **Ruch w przestrzeni/pomieszczeniu** - toczyć (się) 31

Jeśli uszeregujemy picturaes niezależnie od danej klasy i przedstawimy je w formie listy częstotliwości, uzyskamy następującą hierarchię najczęściej stosowanych elementów obrazowych:

broń 208	walka 54	budować 39	życie 36
rosnać 200	iść 48	fala 38	gra 36
źródła 82	łamać 39	rodić 36	korzenie 31

droga 31	organ 19	łamanie 14	ślepy 11
rola 31	wojna 19	aparatus 14	czerpać 11
owoce 30	próg 19	wpływać 14	wpływ 11
budzić 29	oblicze 18	szary 14	koło 11
rozwój 28	ręka 18	bieg 14	obóz 11
płynąć 28	rynek 18	mechanizm 13	chory 11
ostry 27	czarny 18	zawiesić 13	złoty 11
pole 27	oko 17	zwycięstwo 13	dramat 11
rozwijać się 26	szereg 17	jasny 13	krw 10
rozwiązanie 26	fundament 17	rama 13	siła 10
klucz 25	szczel 16	stopa 12	napływ 10
czysty/czystość 24/9	bronić 16	żywy 12	atak 10
czoło 24	scena 16	wiązać 12	zapaść 10
głowa 24	atmosfera 15	kampania 12	skala 10
serce 23	twardy 15	padać 12	biały 10
natura/przyroda 22	wybuch 15	struktura 12	kulisy 10
operacja 22	punkt 15	wizerunek 12	skrzydła 9
gwiazda 20	ciężki 15	gigant 12	budowa 9
sieć 20	kwitnąć 14	tempo 12	
obraz 20	światło 14	krok 11	

W ramach topiki przestrzennej stwierdzić można następującą hierarchię:

wysoko 59	upadać 31	świat 19	długi 15	strefa 10
szeroko 48	toczyć (się) 31	podnieść 18	obszar 13	środek 10
spadać 45	szczyt 28	góra 16	wejść 12	
głęboko 44	granica 26	wprowadzić 16	wymiar 11	
niski 34	krąg 19	zaplecze 16	linia 11	
poziom 33	sfera 19	podwalina 15	margin 10	

2.2. Subscriptions

Kolej teraz na zbadanie manifestacji i repertuaru subscriptions, czyli rekonstrukcji i typologizacji obszarów rzeczywistości wizualizowanych przy pomocy picturaes. W ramach swojej teorii dyskursu Link wysuwa hipotezę, że sposób mówienia przy pomocy takich a nie innych subscriptions na (kulturowo) określony temat, nie tylko sterowany jest przez zastosowany w tym celu system picturaes, lecz także jest przez ten system wyznaczany (ustalany). Innymi słowy - korzystając z terminologii Röttgersa (1988, 124) -, mamy do czynienia nie tylko z "przyzwyczajeniami mówienia", lecz - na podstawie dostarczanych przez pictury i ustalających owe przyzwyczajenia charakterystyk ukierunkowujących - z "koniecznymi przyzwyczajeniami mówienia" [Redegewohnheitsnotwendigkeiten]. Potwierdzeniem tej hipotezy byłoby zatem stwierdzenie sytuacji, w której subscriptions określonego obszaru tematycznego korelują z określonymi i tylko z określonymi picturaes przynależnymi do *jednego* - dla tych subscriptions charakterystycznego - systemu obrazowego. Czy z sytuacją taką mamy do czynienia, sprawdzimy teraz ustalając korelacje subscriptions i picturaes. W tym celu uwzględniamy powtarzające się co najmniej raz subscriptions i przyporządkujemy je odpowiednim zakresom typologicznym. Przyporządkowanie dokonane zostaje nie według tematycznego ukierunkowania artykułu lub fragmentu tekstu, w którym występuje dana subscriptions, lecz wyłącznie na podstawie semantyki danego słowa (pola semantycznego/tematycznego obsługiwanego przez dane słowo). Ponieważ przykładowo w relacjach o gospodarce wystąpić mogą także odcinki tekstu, nie dotyczące gospodarki lecz innych tematów, decyzja nasza - abstrahowania od tematyki tekstu - wydaje się być stosowną strategią analityczną. Decydujące dla przyporządkowania danej subscription jest więc przynależność reprezentującego ją słowa do danego pola semantycznego, i tak np. 'drzewo' traktujemy jako element pola natura, a 'fabryka' jako element pola cywilizacja/przemysł itd. Z zastosowania takiego podziału egzemplifikacji wynika typologizacja subscriptions (i moc poszczególnych klas) przedstawiona w tabeli (3).

Tabela 3, Typologia subscriptiones (liczby absolutne i %)

subscriptio	n	%	subscriptio	n	%
gospodarka/praca	645	19,6	religia	129	3,9
człowiek	431	13,1	przestrzeń i czas	105	3,2
polityka	419	12,7	wojsko	93	2,8
nauka, oświata	280	8,5	cywilizacja, technika, przemysł	51	1,5
państwo, Polska, Europa	280	8,5	natura	50	1,5
sztuka, kultura, media, język	241	7,3	medycyna	26	0,8
pieniądze	176	5,3	sport i zabawa	25	0,8
społeczeństwo, rodzina	164	5,0	liczba	17	0,5
prawo, sądownictwo	160	4,9	Suma	3292	100

Na pierwszym miejscu sytuuje się klasa *gospodarka/praca*, większość subscriptiones pochodzi więc z obszaru dotyczącego tematów gospodarczych, z czego wynika, że także większość metafor kulturowych obsługuje lub dotyczy tego socjalnego obszaru funkcyjnego. Na drugim miejscu pojawia się klasa, którą określamy hasłem *człowiek*, tworzona przez słowa, które charakteryzują czynności wykonywane tylko przez człowieka lub właściwości przypisywane tylko człowiekowi względnie abstrakta odnoszone tylko do człowieka (jak np. 'miłość'). Prawie równie często pojawia się klasa *polityka*. Najrzadziej w funkcji subscriptiones występują słowa, dotyczące 'liczb', 'sportu i zabawy' oraz 'medycyny'. Co jest o tyle ciekawe, że słowa z tych obszarów tworzą w głównej mierze picturaes, czyli są już sfunkcjonalizowane, by tak rzec, zajęte. Spojrzawszy na wyniki z innej perspektywy, widoczne staje się, że moc poszczególnych klas jest stosunkowo mała, żadna z nich nie wykazuje wyższej częstotliwości niż 20%. Nie da się więc stwierdzić wyraźnej koncentracji na jedną typologiczną klasę. Metafory kulturowe obsługują cały materiał i odnoszą się stosunkowo równomiernie do wielu kręgów funkcyjnych systemu kultury, organizując semantyzację drugiej rzeczywistości na wielu poziomach; nie da się stwierdzić szczególnej specjalizacji na trzy obszary, ukierunkowywane najczęściej przez picturaes.

Pozochodzimy teraz do pytania o korelację subscriptiones z picturae. Prezentowane niżej zestawienia pokazują korelacje klas subscriptiones z zastosowanymi w nich subklasami picturae. Pierwsze dwie linijki (wyróżnione kursywą) określają typologiczną klasę subscriptiones, umieszczone natomiast poniżej kolumny daną subklasę picturaes i ich procentualny udział w analizowanym materiale (czytamy zatem np.: subscriptiones z klasy *gospodarka/praca* obsługiwane są w 27,0% przez picturaes z subklasy 'natura', w 22,0% przez picturaes z subklasy 'przestrzeń' itd.). Ponieważ relacje między subscriptiones i picturaes łatwe są do odczytania, a omawianie poszczególnych korelacji nie może wyjść poza nużące powtarzanie tego, co i tak jest widoczne, rezygnujemy z ich omówienia.

		subscriptio					
<i>gospodarka/praca</i>	%	<i>człowiek</i>	%	<i>polityka</i>	%	<i>nauka</i>	%
<i>natura</i>	27,0	<i>natura</i>	28,3	<i>wojsko</i>	20,3	<i>przestrzeń</i>	22,5
<i>przestrzeń</i>	22,0	<i>przestrzeń</i>	20,2	<i>przestrzeń</i>	14,8	<i>natura</i>	18,9
<i>wojsko</i>	11,3	<i>ciało</i>	13,2	<i>natura</i>	13,6	<i>ciało</i>	14,3
<i>technika</i>	11,2	<i>technika</i>	9,3	<i>ciało</i>	10,3	<i>wojsko</i>	10,7
<i>ciało</i>	6,8	<i>wojsko</i>	9,0	<i>technika</i>	10,3	<i>technika</i>	10,0
<i>kultura</i>	5,3	<i>kultura</i>	5,3	<i>sztuka</i>	8,1	<i>nauka</i>	7,9
<i>architektura</i>	4,7	<i>architektura</i>	3,7	<i>architektura</i>	6,0	<i>kultura</i>	5,4
<i>nauka</i>	3,6	<i>sztuka</i>	2,8	<i>sport</i>	5,7	<i>medycyna</i>	2,9
<i>medycyna</i>	2,5	<i>nauka</i>	2,3	<i>kultura</i>	5,5	<i>architektura</i>	2,5
<i>sport</i>	2,3	<i>medycyna</i>	2,3	<i>nauka</i>	2,9	<i>sztuka</i>	2,1
<i>sztuka</i>	2,3	<i>sport</i>	2,1	<i>medycyna</i>	1,4	<i>sport</i>	2,1
<i>gospodarka</i>	1,1	<i>ekonomia</i>	1,4	<i>ekonomia</i>	1,2	<i>kultura</i>	0,4
						<i>ekonomia</i>	0,4

		<i>subscriptio</i>							
		<i>państwo</i>		<i>kultura/sztuka</i>		<i>społeczeństwo</i>		<i>pieniądze</i>	
			%		%		%		%
pictura	przestrzeń	18,9	natura	29,5	natura	19,5	natura	35,8	
	Natura	14,3	przestrzeń	13,3	przestrzeń	15,9	przestrzeń	13,6	
	ciało	13,6	wojsko	12,9	ciało	14,0	wojsko	10,2	
	technika	12,1	ciało	11,6	wojsko	13,4	technika	9,1	
	wojsko	8,9	technika	11,2	technika	10,4	ciało	8,0	
	architektura	8,6	sztuka	7,5	medycyna	5,5	sport	6,3	
	kultura	7,1	architektura	4,1	nauka	4,9	medycyna	4,5	
	nauka	5,0	kultura	3,3	architektura	4,9	nauka	4,5	
	medycyna	4,6	sport	2,9	sport	3,0	kultura	4,0	
	sztuka	4,3	ekonomia	2,1	kultura	3,0	architektura	1,7	
	sport	1,4	nauka	1,2	ekonomia	3,0	ekonomia	1,7	
	ekonomia	1,1	medycyna	0,4	sztuka	2,4	sztuka	0,6	

		<i>subscriptio</i>									
		<i>prawo</i>		<i>religia</i>		<i>wojsko</i>		<i>przestrzeń</i>		<i>cywilizacja</i>	
			%		%		%		%		%
pictura	technika	26,3	natura	21,7	natura	29,0	natura	30,5	nauka	25,5	
	przestrzeń	17,5	wojsko	20,9	wojsko	17,2	przestrzeń	24,8	wojsko	23,5	
	ciało	16,9	ciało	19,4	technika	12,9	kultura	12,4	przestrzeń	17,6	
	natura	13,8	przestrzeń	14,0	przestrzeń	10,8	ciało	6,7	ciało	11,8	
	wojsko	10,0	kultura	7,0	ciało	9,7	wojsko	4,8	technika	5,9	
	kultura	6,9	technika	5,4	sztuka	6,5	technika	3,8	kultura	5,9	
	sztuka	2,5	ekonomia	3,9	architektura	5,4	sport	3,8	sport	3,9	
	architektura	1,9	architektura	3,1	medycyna	3,2	ekonomia	3,8	medycyna	3,9	
	nauka	1,9	medycyna	1,6	ekonomia	2,2	nauka	2,9	sztuka	2,0	
	sport	1,9	sztuka	1,6	kultura	1,1	architektura	2,9			
	medycyna	0,6	nauka	0,8	nauka	1,1	sztuka	1,9			
			sport	0,8	sport	1,1	medycyna	1,9			

		<i>subscriptio</i>							
		<i>natura</i>		<i>medycyna</i>		<i>sport/zabawa</i>		<i>liczba</i>	
			%		%		%		%
pictura	natura	28,0	ekonomia	26,9	ciało	12,0	natura	70,6	
	architektura	14,0	wojsko	23,1	wojsko	20,0	przestrzeń	23,5	
	przestrzeń	12,0	natura	23,1	kultura	8,0	wojsko	5,9	
	ciało	12,0	technika	11,5	natura	8,0			
	sport	10,0	architektura	3,8	przestrzeń	12,0			
	wojsko	8,0	medycyna	3,8	sport	8,0			
	medycyna	6,0	nauka	3,8	sztuka	12,0			
	technika	4,0	przestrzeń	3,8	technika	20,0			
	nauka	2,0							
	kultura	2,0							
	ekonomia	2,0							

Skoncentrować chcemy się na zakończeniu na ogólniejszych regularnościach. Uwzględniając w klasyfikacji typologicznej tylko dwa lub trzy najczęstsze subclassy picturaes, możemy zaobserwować, że w dwunastu klasach (z siedemnastu) pojawiają się picturae subclassy 'natura', a w trzynastu picturae z subclassy 'przestrzeń'. Te dwie subclassy wydają się więc odgrywać centralną rolę i spełniać fundamentalne funkcje. System metafor kulturowych i ich subscriptiones organizowany jest z jednej strony przez elementy z obszaru 'natury' a z drugiej z obszaru topik przestrzennych. Dotyczy to subscriptiones: *gospodarka, człowiek, prawo, kultura, społeczeństwo* i *pieniądze*, które ogłusiwaneobsługiwane są w przeważającej mierze przez te subclassy picturaes. Klasy *polityka, prawo, religia, wojsko, cywilizacja, medycyna, sport/zabawa* natomiast organizowane są głównie przez picturaes subclassy 'cywilizacja' (w tym - 'technika').

Inną generalną właściwością jest względnie wyrównany stosunek dominacji subclass picturaes, żadna z nich jednoznacznie nie dominuje; subscriptiones odnoszą się do wielu stosunkowo równomiernie rozłożonych

subklas picturaes. Częstotliwość powyżej 30% prawie nie występuje (dominacja 'natury' w klasie *liczby* - 70,6% - nie ma znaczenia, gdyż mamy tu do czynienia z klasą, zawierającą tylko 17 metafor kulturowych). Ogólnie stwierdzić zatem możemy, że w większości przypadków określona subklasa dominuje w granicach 30%; wyższej korelacji nie obserwujemy. Ponadto stwierdzamy, że - z wyjątkiem 'natury' - klasy subscriptiones zawsze ukierunkowane są przez niezwiązane z nimi semantycznie subklasy picturaes (np. 'wojsko' organizowane jest przez obrazowe elementy z obszaru 'natura').

Ponieważ stosunki dominacji kształtują się w opisany sposób, nie możemy wychodzić od deterministycznej zależności między subscriptiones a picturaes. Na temat określonego obszaru tematycznego, kręgu funkcyjnego mówi się za pomocą różnych i odmiennych picturaes. Metafory kulturowe stosowane są z dużym rozrzutem. Często organizują bez wątpienia dyskurs, ukierunkowując jego elementy w wymiarze semantycznym tak a nie inaczej, pozwalając na mówienie o określonych socjalnie lub kulturowo relewantnych tematach tylko w taki, a nie inny sposób, generalnie jednak nie determinują sposobu mówienia. Czy w tej sytuacji metafory kulturowe wychodzą ponad ogólny stopień metaforyzacji języka naturalnego (jakkolwiek ten byłby do ustalenia), przekraczając lub kanalizując go w określonym względzie, sprawdzić należałoby za pomocą badań porównawczych na materiale odpowiednio zestawionego korpusu tekstów. Nasze badanie wykazuje, że metafory kulturowe stanowią istotny obiekt organizujący kulturę, ukierunkowujący semantykę zjawisk kulturowych, nie są one jednak centralną semantyzującą kategorią, lecz, czego należało się oczywiście spodziewać, muszą być widziane we współgrze wszystkich kulturowo relewantnych obiektów (takich jak normatywy, stereotypy, konstrukty wydarzeń, egzotyzy, liczby kulturowe, prewentywy, opozycje, skalowania, procedury normalizacyjne itp.; por. na ten temat Fleischer 2001). Niemniej jednak wykryte tutaj regularności i wzory mówienia w systemie kultury o stanach rzeczy pierwszej lub drugiej rzeczywistości za pomocą metafor kulturowych na inherentny danej kulturze sposób, są pierwszym empirycznie zweryfikowanym wglądem w moc i potencjał sterujący metafor kulturowych. Konieczne staje się jednak zbadanie, w celach porównawczych, systemu metaforyki kulturowej także w innych kulturach jednostkowych, by móc stwierdzić, czy mamy do czynienia z generalną właściwością kultury, z 'konstantą kulturową', czy też to, co udało nam się wykazać, posiada ważność i obowiązuje tylko dla jednej kultury. Nie jest przy tym decydujące, że w innych kulturach zmanifestowane mogą być inne typologiczne klasy czy subklasy picturaes, przypadek taki trzeba nawet założyć. Czy jednak dadzą się stwierdzić także podobne korelacje i stosunki dominacji? Dopiero wtedy bowiem możemy mówić o generalnej właściwości kultury.

3. Literatura

- Baumhauer, Otto, A., 1982, Kulturwandel. Zur Entwicklung des Paradigmas von der Kultur als Kommunikationssystem (Forschungsbericht). W: *Deutsche Vierteljahresschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte*, Jhg. 52. Stuttgart, 1-167.
- Becker, Frank; Gerhard, Ute; Link, Jürgen, 1996, *Moderne Kollektivsymbolik. Ein diskurstheoretisch orientierter Forschungsbericht mit Auswahlbibliographie (Teil 2)*. Manuskript.
- Bertalanffy, L. v., 1968, *General System Theory. Foundations, Development, Applikations*. New York.
- Brandt, A., 1988, *Gesellschaft als Diskurs oder, Über den semiotischen Aufbau der Welt*. W: *Zeitschrift für Semiotik*, Bd. 10, H. 1-2, 75-83.
- Braun, Edmund; Radermacher, Hans, 1978 (Red.), *Wissenschaftstheoretisches Lexikon*. Graz, Wien, Köln.
- Busse, Dietrich; Teubert, Wolfgang, 1994, *Ist Diskurs ein sprachwissenschaftliches Objekt? Zur Methodenfrage der historischen Semantik*. W: Busse, Dietrich; Hermanns, Fritz, Teubert, Wolfgang (Red.), *Begriffsgeschichte und Diskursgeschichte. Methodenfragen und Forschungsergebnisse der historischen Semantik*. Opladen, 10-28.
- Demirovic, A., 1988, *Ideologie, Diskurs und Hegemonie*. W: *Zeitschrift für Semiotik*, B. 10, H. 1, 63-74.
- Drews, Axel; Gerhard, Ute; Link, Jürgen, 1985, *Moderne Kollektivsymbolik. Eine diskurstheoretisch orientierte Einführung mit Auswahlbibliographie*. W: *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der Literatur*. 1. Sonderheft Forschungsreferate, 256-375.
- Fleischer, Michael, 1995, *Das System der polnischen Kollektivsymbolik. Eine empirische Untersuchung*. München.
- Fleischer, Michael, 1996, *Das System der deutschen Kollektivsymbolik. Eine empirische Untersuchung*. Bochum.
- Fleischer, Michael, 1996a, *Weltbildgesteuerte Wirklichkeitskonstruktion. Beiträge zum Phänomen Weltbild*. München.
- Fleischer, Michael, 1997, *Das System der russischen Kollektivsymbolik. Eine empirische Untersuchung*. München.
- Fleischer, Michael, 1997a, *Weltbildgesteuerte Wirklichkeitskonstruktion. Band 2. Beiträge zum Phänomen Weltbild*. München.
- Fleischer, Michael, 1998a, *Concept of the 'Second Reality' from the perspective of an empirical systems theory on the basis of radical constructivism* W: Gabriel Altmann, Walter A. Koch (Red.), *Systems: New Paradigms for the Human Sciences*. Berlin, New York, 223-460.
- Fleischer, Michael, 1999, *Normative, Stereotype und Ereigniskonstrukte (aus systemtheoretischer und konstruktivistischer Perspektive)*. W: *kultuRRvolution*, 38/39, 95-105.
- Fleischer, Michael, 2001, *Kulturtheorie. Systemtheoretische und evolutionäre Grundlagen*. Oberhausen.
- Fleischer, Michael, 2001a, *Kulturowy czas i kulturowa przestrzeń*. W: *Materiały z konferencji "Światy możliwe"*. Wrocław.
- Fleischer, Michael, 2001b, *Konstruktywistyczne pojęcie komunikacji*. W: *Język w komunikacji*. Łódź.
- Fohrmann, Jürgen; Müller, Harro, 1988 (Red.), *Diskurstheorien und Literaturwissenschaft*. Frankfurt/M.
- Foucault, M., 1974, *Die Ordnung des Diskurses*. München.
- Glaserfeld, Ernst von, 1985, *Einführung in den radikalen Konstruktivismus*. W: Paul Watzlawick (Red.), *Die erfundene Wirklichkeit*. München, 16-38.
- Glaserfeld, Ernst von, 1987, *Wissen, Sprache und Wirklichkeit. Arbeiten zum radikalen Konstruktivismus*. Braunschweig/Wiesbaden.
- Greimas, Algirdas, Julien, 1971, *Strukturelle Semantik*. Braunschweig (*Sémantique structurale*. Paris 1966).
- Jäger, Siegfried, 1991, *Text- und Diskursanalyse*. Duisburg.
- Jantsch, Erich, 1987, *Erkenntnistheoretische Aspekte der Selbstorganisation natürlicher Systeme*. W: S.J. Schmidt (Red.), *Der Diskurs des Radikalen Konstruktivismus*. Frankfurt/M, 159-191.
- Kalmbach, G., 1988, *Bibliographie zur Diskurstheorie*. W: J. Fohrmann; H. Müller (Red.), *Diskurstheorien und Literaturwissenschaft*. Frankfurt/M, 441-456.
- Link, Jürgen, 1982, *kollektivsymbolik und mediendiskurse*. W: *kultuRRvolution*, 1, 6-21.
- Link, Jürgen, 1983, *Elementare Literatur und generative Diskursanalyse*. München.
- Link, Jürgen, 1984, *über ein modell synchroner systeme von kollektivsymbolen sowie seine rolle bei der diskurskonstitution*. in: j. link, w. wülfing (Red.), *bewegung und stillstand in metaphern und mythen*. stuttgart.
- Link, Jürgen, 1985, *Literaturwissenschaftliche Grundbegriffe*. München.
- Link, Jürgen, 1986, *Interdiskurs, System der Kollektivsymbole, Literatur. (Thesen zu einer generativen Diskurs- und Literaturtheorie)*. W: Achim Eschbach (Red.), *Perspektiven des Verstehens*. Bochum, 128-146.
- Link, Jürgen, 1986a, *Noch einmal: Diskurs. Interdiskurs. Macht*. W: *kultuRRvolution*, 11, 4-7.

W: Janusz Jaskóła; Anna Olearczyk (Hrsg.), *Prawda a metoda*. Wrocław 2003, 119-141.

- Link, Jürgen, 1986b, Die Revolution im System der Kollektivsymbolik. Elemente einer Grammatik interdiskursiver Ereignisse. W: *Aufklärung*, 2, 5-23.
- Link, Jürgen, 1988, Literaturanalyse als Interdiskursanalyse. Am Beispiel des Ursprungs literarischer Symbolik in der Kollektivsymbolik. W: J. Fohrmann, H. Müller (Red.), *Diskurstheorien und Literaturwissenschaft*. Frankfurt/M, 284-307.
- Link, Jürgen, 1988a, Über Kollektivsymbolik im politischen Diskurs und ihren Anteil an totalitären Tendenzen. W: *kultuRRevolution*, 17/18, 47-53.
- Link, Jürgen, 1992, Normalismus: Konturen eines Konzepts. W: *kultuRRevolution*, 27, 50-70.
- Link, Jürgen, 1996, Versuch über den Normalismus. Wie Normalität produziert wird. Opladen.
- Link, Jürgen, 1996a, Grenzen des flexiblen Normalismus? W: Ernst Schulte-Holtey (Red.), *Grenzmarkierungen. Normalisierung und diskursive Ausgrenzung*. Duisburg, 24-39.
- Link, Jürgen, 1999, Versuch eines "Konvertibilitäts"-Schemas zur Terminologie von Michael Fleischer. W: *kultuRRevolution*, 38/39, 106-107
- Link, Jürgen; Link-Heer, Ursula, 1990, Diskurs/Interdiskurs und Literaturanalyse. W: *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik*, 77, 88-99.
- Link, Jürgen; Parr, Rolf, 1990, Semiotische Diskursanalyse. W: Klaus-Michael Bogdal (Red.), *Neue Literaturtheorien. Eine Einführung*. Opladen, 107-130.
- Luhmann, Niklas, 1990, Das Erkenntnisprogramm des Konstruktivismus und die unbekannt bleibende Realität. W: N. Luhmann, *Soziologische Aufklärung*, 5. Konstruktivistische Perspektiven. Opladen, 31-58.
- Maturana, Humberto, 1987, Kognition. W: S.J. Schmidt (Red.), *Der Diskurs des Radikalen Konstruktivismus*. Frankfurt/M, 89-118.
- Maturana, Humberto R.; Varela, Francisco J., 1987, *Der Baum der Erkenntnis. Die biologischen Wurzeln des menschlichen Erkennens*. Bern/München/Wien
- Meyer, Friederike, 1992, Diskurstheorie und Literaturgeschichte. Eine systematische Reformulierung des Diskursbegriffs von Foucault. W: Lutz Danneberg; Friedrich Vollhardt (Red.), *Vom Umgang mit Literatur und Literaturgeschichte. Positionen und Perspektiven nach der "Theoriedebatte"*. Stuttgart, 389-408.
- Notarp, Ulrike, 2001, *Der russische Interdiskurs und seine Entwicklung. Eine kultur- und diskurstheoretische Analyse am Material von Schulbüchern*. München.
- Peirce, Ch.S., 1931-1958, *Collected papers of Charles Sanders Peirce*. Vols. I-VI. Cambridge. Vols. VII-VIII.
- Peirce, Ch.S., 1953, *Charles Sanders Peirce letters to Lady Welby*. New Haven.
- Peirce, Ch.S., 1983, *Phänomen und Logik der Zeichen (1903)*. Frankfurt.
- Röttgers, Kurt, 1988, Diskursive Sinnstabilisation durch Macht. W: J. Fohrmann, H. Müller (Red.), *Diskurstheorien und Literaturwissenschaft*. Frankfurt/M, 114-133.
- Schmidt, Siegfried, J., 1987, Der Radikale Konstruktivismus: Ein neues Paradigma im interdisziplinären Diskurs. W: S.J. Schmidt (Red.), *Der Diskurs des Radikalen Konstruktivismus*. Frankfurt/M, 11-88.
- Schmidt, Siegfried, J., 1995, Sprache, Kultur und Wirklichkeitskonstruktion(en). W: Hans Rudi, Fischer (Red.), *Die Wirklichkeit des Konstruktivismus. Zur Auseinandersetzung um ein neues Paradigma*. Heidelberg 1995, 239-251.
- Tüschau 16, 1996, Die Diskurssymbolik in alternativen Subkulturen in Deutschland. Eine Erhebung. W: *Z e t - Zeitschrift für Empirische Textforschung*, Nr. 2, 97-102.
- Tüschau 16, 1998, Die Darstellung anderer Kulturen. Ermittlung von Stereotypen in deutschen Polen-Reiseführern. Oberhausen.
- Tüschau 16, 1998a, Die subkulturellen Symbole der Punks. Eine empirische Untersuchung. Oberhausen.
- Winko, Simone, 1996, Diskursanalyse, Diskursgeschichte. W: Heinz Ludwig Arnold, Heinrich Detering (Red.), *Grundzüge der Literaturwissenschaft*. München, 463-478.